

φήν διαλογικὴν¹ ἐμφανίζει πλάνας τοῦ Ἀριστοτέλους. καὶ πει-
ρᾶται νὰ δείξῃ ὅτι ἡ ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία ἀφίσταται τῆς ἀλη-
θείας μᾶλλον ἢ ἡ ἰωνικὴ (φυσικὴ) φιλοσοφία. Βεβαίως, λέγει, καὶ
ἡ ἰωνικὴ φιλοσοφία δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη μεγάλων πλανῶν, ὡς
ἔταν παραλείπη ὅλως τὴν δρῶσαν αἰτίαν τοῦ κόσμου ἢ προσνέμη
ταύτην εἰς αὐτὰ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῶν ὄντων. Οὐχ ἤττον σφάλ-
λεται ἐκλαμβάνουσα τὰ πρῶτα στοιχεῖα ὡς αἰτίδια καὶ ἀρνούμενη
τὸ ἀσώματον. Ἀλλὰ τὰ ἀστοχήματα ταῦτα δύνανται πολὺ εὐκο-
λότερον νὰ ἀρθῶσιν ἀπὸ τῆς ἰωνικῆς φιλοσοφίας ἢ αἱ πλάνας τοῦ
Ἀριστοτέλους ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ. Ἐὰν λοιπὸν ἄρη τις
τὰς πλάνας ταύτας καὶ τάξῃ ὑπὲρ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῶν Ἰόνων
τὸν αἰτίδιον νοῦν τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ νοήσῃ τὸν κόσμον ὡς δημιουρ-
γηθέντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ, θὰ κατίδη ὅτι ἡ φύσις καὶ τὰ φυσικὰ φαι-
νόμενα ἐρμηνεύονται ἐκ τῶν ἀρχῶν τῶν Ἰόνων πολλῶ κάλλιον
ἢ ἐκ τῆς πρώτης ὕλης τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐκ δὲ τῶν Ἰόνων φι-
λοσόφων φαίνεται ὁ Βεριγάρδος προκρίνων τὸν Δημόκριτον, διότι
παραδέχεται ἄπειρον πλῆθος ἀπλῶν μὲν ἀλλὰ διαφόρων, ἀγεννή-
των καὶ ἀνωλέθρων, οὐσιῶν, συνισταμένων ἐκ σφαιροειδῶν ἀτό-
μων. Ἄν μεταξὺ τούτων ὑπάρχη κενόν, ὡς ἐδόξαζεν ὁ Δημόκριτος,
ἀδυνατεῖ νὰ εἴπῃ παρατηρῶν ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε πειράματα δὲν
ἔδειξαν ἀποχρώντως τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ.

δ) Ἡ σκεπτικὴ αἵρεσις

Ἐν τῷ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην κοινῶ ἀγῶνι κατὰ τῆς σχο-
λαστικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆ πλημμυρίδι τῶν παντοίων συστημά-
των τῶν τεινόντων νὰ ἀναδειχθῶσιν ἀντ' ἐκείνης οὐδὲν θαῦμα ὅτι
δὲν ἔλιπε καὶ ἡ σκέψις. Ἄλλως δὲ αἱ ἀμφιβολίαι πολλῶν φιλοσό-
φων πρὸς τὴν σχολαστικὴν καὶ δογματικὴν διανόησιν προωδο-
ποίησαν τὴν σκέψιν ὡς θεωρίαν. Ταύτην ἀνακαινίζει νῦν ὁ Μον-
ταίνης.

¹. Circuli Pisani, seu de veterum et peripatetica philosophia dialogi. Utini 1643. 2α ἐκδ. ἐν Παδούῃ τῷ 1661.

1. ΜΟΝΤΑΙΝΗΣ

1. Βίος καὶ συγγραφή. Ὁ Μιχαὴλ Μονταίνης (Michel de Montaigne) γεννηθεὶς ἐν Περιγόρδῃ τῷ 1533 ἔτυχεν ἐπιμεμελημένης ἀγωγῆς ἐν τῷ εὐγενεῖ αὐτοῦ οἴκῳ καὶ πρῶτως ἐγένετο τῆς πλατωνικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ γραμματείας ἐγκρατής. Ἀναστρεφόμενος δὲ μετὰ περιφανῶν λογίων ἐν τῷ οἴκῳ του ἐμορφώθη διὰ τὸ δικαστικὸν στάδιον καὶ ἐπὶ τινα χρόνον μετέσχε τοῦ τοπικοῦ συμβουλίου τοῦ Βορδώ. Νέος ὢν μετέφρασε κατὰ προτροπὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὴν «Φυσικὴν θεολογίαν» τοῦ Ῥαιμούνδου Sebonde¹ καὶ ὕστερον ἐξέδωκε τὰ καταλειφθέντα ἔργα τοῦ προῶως ἀποθανόντος φίλου De la Boëtie². Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς καταλιπὼν πᾶσαν δημοσίαν λειτουργίαν ἀπεχώρησε (τῷ 1571) εἰς τὴν ἑπαυλιν αὐτοῦ, ἐνθα διῆγεν ἡσυχον βίον ἱστάμενος μακρὰν τῶν πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἐρίδων καὶ ἀσχολούμενος περὶ μελέτας καὶ τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἐξ ὧν ἠγάπα ἰδιαιτέρως τὸν Τάκιτον καὶ τὸν Σενέκαν. Πόρισμα αὐτῶν ἦσαν τὰ ἐκδοθέντα τῷ 1580 δύο βιβλία τῶν Δοκιμίων³. Κατόπιν ἐπεχείρησε μακρὰν ἀποδημίαν ἀνὰ τὴν Γαλίαν, Ἑλβετίαν, Γερμανίαν καὶ Ἰταλίαν, περὶ ὧν ἔγραψεν ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ⁴. Ἀπὼν ἤδη ἐξελέχθη δήμαρχος Βορδώ, ὅπερ ἀξίωμα πε-

1. *Theologie naturelle de Raymond Sebonde*. Paris 1659.

2. *Opuscules de la Boëtie*. Paris 1571. 1802.

3. *Les Essais de messire Michel, seigneur de Montaigne*. Bordeaux 1580. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπαυξήθεν ἐξεδόθη πολλάκις ὕστερον. Ἐκλεκτὰ μέρη τῶν Δοκιμίων μετεφράσθησαν εἰς τὴν γερμανικὴν ὑπὸ τοῦ W. Dyrenfurth, τῷ 1895, ἔτι δὲ γαλλιστὶ ὑπὸ τοῦ Em. Kühn, τῷ 1900 ἐξ. Ῥητέον ἐνταῦθα ὅτι Δοκίμια (ὧν εἰσηγητὴς γίνεται νῦν ὁ Μονταίνης) σημαίνουσι τὰ παντοῖα φύλλα, συλλογὴν μικρῶν πραγματειῶν περὶ ποικίλων ὑποθέσεων ἐν γλώσσῃ ἀπλῇ.

4. *Journal du voyage de M. de Montaigne en Italie*. Rome 1774. *Giornale del viaggio di Michel de Montaigne*, ἐκδοθὲν ὑπὸ Ancona, Città di Castello. 1889. 1895.

ριεβλήθη δις (1582–1586). Είτα άφωσιώθη, έφ' όσον έπέτρεπε βαρεΐα τών νεφρών άσθένεια, εις τήν έπεξεργασίαν τών Δοκιμίων, άτινα έπαυξηθέντα δια τρίτου βιβλίου έξέδωκε πάλιν τῷ 1588. Άσχολούμενον δέ πρὸς συμπλήρωσιν και έπανέκδοσιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ έργου κατέλαβεν ὁ θάνατος τῷ 1592 ¹.

2. Άδύνατος ἡ γνῶσις. Έν τῷ εΐρημένῳ έργῳ, ὅπερ εΐναι κατά τε τὸ περιεχόμενον και τήν μορφήν προσωπικόν βιβλίον, περιγράφει ὁ Μονταΐνης τὰς ίδίας έπινοΐας και στιγμιαΐας έμπνεύσεις ² και προθυμεΐται νὰ εκφράσῃ τὸ έν έαυτῷ έννοικοῦν έλεύθερον πνεῦμα. Περὶ πολλοῦ ποιεΐται τήν έπιστήμην, ἥτις άλλως εΐναι εύγενής κληρος τοῦ ίδίου οΐκου και έργον ὀρθῆς άγωγῆς και καλῆς μορφώσεως, πλην δέν διστάζει νὰ καταδικάσῃ τήν ύπερφίαλον και άλαζονικὴν έπιστήμην και άπονέμει έπαινον μόνον εις τήν σώφρονα και σεμνήν, τήν άνομολογοῦσαν τήν άνθρωπίνην άδυναμίαν και φεύγουσαν τοὺς έπιμόνους ισχυρισμοὺς. Σφοδρὸς ὢν πολέμιος τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας οὐδεμίαν παρέχει πίστιν και εις τὰς άποπειράς τῆς νεωτέρας έπιστήμης· διὸ και άσμενΐζει νὰ άνευρίσκη και έλέγχῃ τήν άδυναμίαν τῆς σχολικῆς σοφίας, τὰς έλλείψεις τών θεολόγων, τών φιλοσόφων και τών φιλολόγων. Δέν πρέπει, φρονεΐ, νὰ ύπερτιμῶμεν τήν πολυγνωσίαν, ἥτις συνάγει πολλῶν χρόνων και λαῶν ἦθη και νόμους, ένθουμούμενοι τήν διαφωνίαν αὐτῶν και τὸ ὅτι πολλαΐ εΐναι αΐ γνῶμαι άλλὰ μία ἡ άλήθεια ³. Οὐδὲ πρέπει νὰ φανταζώμεθα ὅτι δια τοῦ λογικοῦ και τῆς έπιστήμης δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εις τήν γνῶσιν τῆς άληθείας. Οΐ ύπερτιμῶντες τοῦ λογικοῦ τήν δύναμιν ισχυρίζονται ὅτι ὁ άνθρωπος εΐναι τὸ εκπρεπέστατον τών δημιουργημάτων και ὁ

¹. "Απαντα τὰ έργα τοῦ Μονταΐνου έξεδόθησαν εις 6 τόμους τῷ 1924-1927.

². «Σπουδάζω, γράφει, έμαυτὸν μάλλον ἢ τὰ πράγματα» (3, 13)· και έν τῷ προλόγῳ παρατηρεΐ «je suis Moy mesme la matiere de mon livre»· ὁμολογεΐ δέ ὅτι πολλάκις άδυνατεΐ νὰ έννοήσῃ τοὺς ίδίους αὐτοῦ λόγους. (2, 12).

³. "Επιθι τὸ διεξοδικόν κεφάλαιον τών Δοκιμίων τὸ επιγραφόμενον «Άπολογία 'Ραιμούνδου de Sebonde». (2, 12. σ. 425).

σκοπὸς τοῦ κόσμου. Ἄλλ' ἔδει ὅμως νὰ θεωρηθῆ ὡς ἄγαν παράδοξος ὁ τοιοῦτος ἰσχυρισμός, καθ' ὃν τὸ ταλαίπωρον αὐτὸ ὄν, ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ὁ κύριος τοῦ μεγαλοπρεποῦς κόσμου καὶ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ. Καὶ προσάγονται μὲν ὑπὲρ τοῦ περιέργου ἰσχυρισμοῦ ἀποδείξεις ἄλλ' αὗται εἶναι ἀνεπαρκεῖς. Διότι πρῶτον μὲν εἶναι ἀμφίβολον ἂν ἡ λογικὴ δύναμις ἀνήκει μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἔπειτα δὲ γλῶσσαν ἔχουσι καὶ τὰ ζῶα, ἐὰν δὲ μὴ ἐννοῶμεν αὐτήν, τὸ σφάλμα εἶναι ἡμέτερον· ἀλλὰ καὶ κοινωνικὰς διατάξεις, πολιτείας, ἀπαντῶμεν κατὰ πολὺ τελειότερον σύστημα παρὰ ταῖς μελίσσαις ἢ παρ' ἡμῖν, τριαύτη δ' ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκείνων τάξις θὰ ἦτο ἀδύνατος ἄνευ νοῦ· πρὸς δ' ἔτι καὶ ὀρησκείας ἔχνη εὐρίσκονται παρά τισι ζῴοις καὶ μάλιστα τοῖς ἐλέφασιν· καὶ τίς δύναται νὰ διαβεβαιώσῃ ὅτι τὰ ζῶα στεροῦνται ἐλευθέρας βουλήσεως; Διατείνονται συνήθως ὅτι τὰ ζῶα ἔχουσιν ὀρμέφυτον μόνον. Ἄλλ' οἱ τοιαῦτα λέγοντες ἀνεπιγνώστως ἀναγνωρίζουσιν εἰς τὰ ζῶα προτέρημα, δι' οὗ ταῦτα ὑπερβάλλουσι τοὺς ἀνθρώπους. Θὰ ἤμεθα εὐτυχεῖς, ἐὰν ὁ βίος ἡμῶν καθωδηγεῖτο ὑπὸ τῶν ἀψευδῶν τῆς φύσεως ὀρμεμφύτων¹. Μόνον ἐξ ὑπερηφανίας καὶ ἀλαζονείας θεωρεῖ ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν ὡς πλεονεκτοῦντα τῶν λοιπῶν δημιουργημάτων καὶ χωρίζει ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων. Αὕτη δὲ ἡ ἀλαζονεὶα εἶναι ἡ φυσικὴ καὶ κληρονομικὴ αὐτοῦ ἀσθένεια· ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ἀσθενέστατον καὶ οἰκτρότατον τῶν δημιουργημάτων ἀλλ' ἅμα τὸ ἀλαζονέστατον καὶ αὐθαδέστατον, ὥστε νὰ καταστῆ καὶ τοῦ θεοῦ προστάγματος ἐξ ἀρχῆς παραβάτης· φαντάζεται ἑαυτὸν κεκοσμημένον διὰ προτερημάτων, ἐνῶ ἀληθῶς ὑπάρχουσιν αὐτῷ ἐκ φύσεως πολλὰ κακά, τὰ δὲ ἀγαθὰ, ἐφ' οἷς σεμνύνεται, εἶναι μόνον τῆς φαντασίας ἀποκυήματα².

¹. Κακῶς, λέγει, ὑπολαμβάνουσι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου ὡς πλεονέκτημα αὐτοῦ. Ἐνδέχεται νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος πάντοτε ἐλεύθερος ἀλλὰ τὸ ὑποτιθέμενον τοῦτο προτέρημα ἐξαγοράζεται ἀντὶ πολλοῦ τιμήματος, διότι ἡ ἐλευθερία εἶναι «ἡ κυριωτάτη πηγὴ πάντων τῶν κατατρυχόντων ἡμᾶς κακῶν, ἀμαρτίας, ἀσθενείας, δισταγμῶν, θορύβου, ἀπελπισμοῦ». (Αὐτ. 321 ἐξ. 330).

². Αὐτ. 351 ἐξ.

Ἡ ὑπερηφανία καὶ ἀλαζονεία τοῦ ἀνθρώπου ἐμφαίνεται μάλιστα ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς γνώσεως καὶ ἐν τῇ δοξασίᾳ ὅτι δύναται νὰ ἐπιτύχη τῆς ἀληθοῦς γνώσεως. Ἄλλ' ἀποτελεῖ ἀντικρυς τὸν ὄλεθρον ἐκείνου ἢ δοξασία ὅτι γινώσκει ἢ δύναται νὰ λάβῃ τὴν γνῶσιν ¹. Οὐδὲν ὑπάρχει τῆς τοιαύτης δοξασίας ἀπατηλότερον. Ἡ γνῶσις εἶναι ἀνέφικτος, διότι λείπουσι τὰ πρὸς τοῦτο ἀπαραίτητα μέσα. Ἡ γνῶσις δηλαδή ἀρχεται ἀπὸ τῆς κατ' αἴσθησιν παρατηρήσεως καὶ εἰς ταύτην ἀνάγεται τὸ ὅλον αὐτῆς περιεχόμενον· ἢ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως εἶναι αἱ αἰσθήσεις, ἢ δ' ἐπιστήμη αὐτὴ εἶναι κατὰ τινὰς οὐδὲν ἄλλο ἢ αἱ κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεις ². Ἄλλ' ἢ διὰ τῆς κατ' αἴσθησιν ἐμπειρίας προσγινομένη γνῶσις δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀληθῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων γνῶσις. Διότι ἀντιλαμβανόμεθα οὕτω τῶν πραγμάτων, ὡς ταῦτα παρίστανται ὑπὸ τῶν ἡμετέρων αἰσθήσεων· ἐὰν ὅμως εἴχομεν πλείονας αἰσθήσεις, θὰ παρετηροῦμεν καὶ ἄλλας πολλάς, νῦν δὴ λανθανούσας, ιδιότητας τῶν πραγμάτων καὶ κατ' ἀκολουθίαν θὰ ἐκρίνομεν ἄλλως περὶ τῆς φύσεως αὐτῶν· Ἐὰν λοιπόν, ὅπερ πιθανόν, ὑποτεθῇ ὅτι αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν δὲν εἶναι ἀνελλιπεῖς, ἀναγκαίως ἢ κατ' αἴσθησιν γνῶσις δὲν ἔχει ἀπόλυτον βεβαιότητα. Ἐπειτα δὲ τίς ποτε διαβεβαιοῖ ὅτι αἱ κατ' αἴσθησιν παραστάσεις συμφωνοῦσι πρὸς τὰ ἀντικείμενα; Μὴ ἄρα γε ὁ νοῦς; Ἄλλ' ὁ νοῦς ἔρχεται εἰς ἀναφορὰν πρὸς τὰ πράγματα μόνον διὰ τῶν αἰσθήσεων, δὲν δύναται ἄρα νὰ κρίνῃ αὐτοτελῶς περὶ τῆς συμφωνίας αἰσθημάτων καὶ αἰσθητῶν, διότι τότε ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἰδίαν γνῶσιν τῶν πραγμάτων. Προστεθήτω ὅτι αἱ κατ' αἴσθησιν παρατηρήσεις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος εἶναι διάφοροι κατὰ τὴν ἐκάστοτε διάφορον διάθεσιν καὶ κατάστασιν τῶν αἰσθήσεων· ὡς μεταβάλλονται αἱ αἰσθήσεις, μεταβάλλονται καὶ τὰ φαινόμενα ³.

¹. Αὐτ. 353. En peste de l'homme c'est l'opinion de savoir.

². Αὐτ. 432 ἐξ. «Toute connaissance s'achemine en nous par le sens; ce sont nos maîtres... La science commence par eux et se resont en eux... Les sens sont le commencement et la fin de l'humaine connaissance».

³. Πρᾶγμα τι φαίνεται εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον ὡς διάφορον ἐν διαφόροις χρόνοις καὶ εἰς διάφορα πρόσωπα ὡς διάφορον ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ.

Ἔχομεν λοιπὸν χρεῖαν κριτηρίου, ὅπως διακρίνωμεν τὰς ἀληθεῖς καὶ τὰς ψευδεῖς μαρτυρίας τῶν αἰσθήσεων. Τοιοῦτον ὅμως κριτήριο δὲν ἔχομεν· ἀλλὰ καὶ ἂν εἶχομεν, τοῦτο θὰ ἔχρηζε πάλιν πρὸς βεβαίωσιν ἄλλου κριτηρίου καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς ἐπ' ἀπειρον. Ὁ δὲ νοῦς δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κριτήριο ἄλλως τε καὶ διότι ἕκαστον λογικὸν ἐπιχείρημα θὰ εἶχε χρεῖαν πρὸς βεβαίωσιν αὐτοῦ ἑτέρου ἐπιχειρήματος καὶ τοῦτο πάλιν ἄλλου καὶ οὕτως ἐπ' ἀπειρον. Ὡς δὲ ὁ νοῦς, ὃν πολλοὶ ἐξαίρουσιν, εἶναι ἀπατηλότερος τῶν αἰσθήσεων. Τέλος πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ εὐρίσκονται ἐν συνεχεῖ ῥοῇ, ἐν καταστάσει γενέσεως καὶ φθορᾶς, οὐδεμία δὲ ὑπάρχει σταθερὰ ὑπαρξίς. Ἄλλ' ἀφοῦ καὶ τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα καὶ τὰ αἰσθανόμενα ὑποκείμενα εἶναι μεταβλητά, πρόδηλον ὅτι οὐδεμία περὶ οὐδενὸς δύναται νὰ ὑπάρχῃ ὠρισμένη κρίσις. Ἐν ἧ στιγμῇ λαμβάνομέν τι διὰ τῶν αἰσθήσεων, τοῦτο εὐθὺς μεταβάλλεται καὶ μεταβαλλόμενον ποιεῖ τὴν ἤδη γενομένην κρίσιν ψευδῆ¹. Συμφανὲς ἄρα ὅτι ἐπὶ τῆς κατ' αἰσθησιν ἐμπειρίας οὐδεμία δύναται νὰ θεμελιωθῇ ἀληθὴς καὶ βεβαία γνῶσις, οὐδεμία ἐπιστήμη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατ' αἰσθησιν ἐμπειρία εἶναι ἡ μόνη τῆς γνώσεως πηγὴ, ἔπεται ὅτι ἐπιστήμη καθόλου εἶναι ἀδύνατος. Ὑπὲρ τοῦ συμπεράσματος τούτου φαίνεται μαρτυροῦσα αὐτὴ ἡ φιλοσοφία· διότι περὶ οὐδενὸς ζητήματος εὐρίσκονται οἱ φιλόσοφοι σύμφωνοι ἀλλ' ἐπὶ πάντων διαφωνοῦσι καὶ ἐναντίας ἐκφέρουσι ἀποφάνσεις².

3. Ἀμφιβολία καὶ ἐπίγνωσις τῆς ἀγνοίας. Λοιπὸν ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, ἀφοῦ οὔτε ἡ αἰσθησις οὔτε ἡ νόησις πορίζει αὐτήν· οὔτε τὰ αἰσθητὰ οὔτε πολλῶ μᾶλλον τὰ νοητὰ εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίσωμεν· εἶναι δὲ γελοῖον νὰ δρίζωμεν τὴν θείαν οὐσίαν κατ' ἀναλογίαν τῆς ἡμετέρας φύσεως. Ὁ νοῦς ἡμῶν δὲν εἶναι ἀξιόπιστος, ὅταν ἀποφαίνεται περὶ ἑαυτοῦ, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον περὶ ἄλλων πραγμάτων καὶ μάλιστα περὶ τοῦ θεοῦ. Οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς φύσεως τοῦ θεοῦ χω-

1. Αὐτ. 433 ἐξ. 442 ἐξ.

2. Αὐτ. 370. 412. 425.

ρίς νὰ ἐλαττώσωμεν αὐτὴν καὶ προσνείμωμεν ἀτέλειαν. Ὅσω δὲ πορρωτέρω χωροῦμεν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς ἐρεῦνας, τοσούτῳ μᾶλλον συνορῶμεν τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἡμετέρας γνώσεως¹. Οὕτω τὸ τέλος πάσης ἐπιστήμης εἶναι ἢ ἀμφιβολία, ἢ ἐπίγνωσις τῆς ἡμετέρας ἀγνοίας². Εἰς τὸ πολλοῦ ἐπαίνου ἄξιον τοῦτο πόρισμα προῆλθον οἱ Πυρρώνειοι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς δογματικούς³, οἵτινες διὰ τῆς λεγομένης βεβαιότητος ἀπατῶσιν ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους⁴.

Τὰ εἰρημένα ἰσχύουσι καὶ περὶ τῆς πρακτικῆς γνώσεως. Πρὸς τὸ σπουδαῖον δηλαδὴ ἐρώτημα, τίς ἔσχατος σκοπὸς καὶ τὸ ἀκρότατον ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου, οἱ φιλόσοφοι ἀπεκρίναντο οὕτω διαφόρους καὶ ἐναντίας πρὸς ἀλλήλας ἀποκρίσεις, ὥστε νὰ φαίνεται συνετώτατον τὸ ἀξίωμα τῶν Πυρρωνείων, καθ' ὃ οὐδεμία κρίσις πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ἀληθής. Βεβαίως ἔχομεν ἐν τῷ βίῳ χρεῖαν κανόνων διαγωγῆς· ἀλλὰ πόθεν νὰ λάβωμεν αὐτούς; Φρόνιμον εἶναι πάντως νὰ πείθεται ἕκαστος εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος, ὡς συνεβούλευεν ὁ Σωκράτης. Ἄλλ' οἱ νόμοι παραλλάττουσι κατὰ χώρας, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εἶναι μία. Οἱ φιλόσοφοι πάλιν διατείνονται ὅτι νόμοι τινὲς ἐνυπάρχουσι φύσει εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Πλὴν ὁμως οὐδέποτε συνεφώνησαν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ περιεχομένου τῶν νόμων τούτων, ἔπειτα δ' ἔπρεπεν ὡς καθολικοὶ φυσικοὶ νόμοι νὰ ἀναγνωρίζωνται ὑπὸ πάντων· ὅπερ δὲν συμβαίνει, διότι οὐδὲν ὑπάρχει τόσον ποικίλον ὅσον τὰ ἦθη καὶ οἱ ἔθισμοί⁵.

1. Ὁ Μονταίνης γνωματεύει ὅτι οἱ δογματικοὶ φιλόσοφοι δὲν εἶναι ἐν ταῖς ἀποφάνσεσιν αὐτῶν τόσον βέβαιοι ὅσον φαίνονται. Οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι μεστὸς ἀμφιβολιῶν, ἡ δὲ διδασκαλία αὐτοῦ εἶναι πυρρωνισμὸς ὑπὸ μορφήν δογματικὴν. (Αὐτ. 368).!

2. Αὐτ. 362 ἐξ. 372. 380. 395.

3. Κατὰ τῶν δογματικῶν φιλοσόφων παρατηρεῖ ὅτι ἠδιαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἕκαστος ὑποσεῖει τὰς γνώμας τῶν ἄλλων. (Αὐτ. 370. 425).

4. Αὐτ. 364. 367.

5. Παραλλάττουσι, φέρ' εἰπεῖν, κατὰ χώρας αἱ διατάξεις αἱ περὶ γάμου, μεταχειρίσεως τῶν τέκνων καὶ τῶν γονέων. (Αὐτ. 425 ἐξ.).

4. Ὑποταγή εἰς τὸν θεόν. Ὅποτε στερούμεθα ἐπιτηδείων πρὸς ἔφιξιν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως μέσων, οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν νὰ πράξωμεν ἢ ἀπαρνούμενοι τὴν κατὰ φαντασίαν ἰδίαν ἐπιστήμην καὶ ἐμπεφορημένοι ἐπιγνώσεως τῆς ἡμετέρας ἀγνοίας νὰ ὑποταχθῶμεν ταπεινοφρόνως εἰς τὴν θείαν ἀποκάλυψιν καὶ τὴν μητέρα φύσιν· ὀφείλομεν δὲ εἰς τὸ θεῖον θέλημα καὶ τὴν δύναμιν τῆς φύσεως νὰ μὴ ἀναφέρωμεν ὄρια, οἷα ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀντιληπτικὴν ἡμῶν δύναμιν¹. Μόνον διὰ τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς ἀπαρνήσεως τῆς ἀλαζονείας προσλαμβάνομεν ἠθικὴν ἀξίαν· διὸ ἡ ὑποταγή εἰς τὸν θεόν καὶ ἡ ὑπακοή εἰς αὐτὸν εἶναι ἡ πρώτη ἀρετὴ². Θὰ ζῶμεν ἐν ἀπλότητι κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς φύσεως³, ἥτις δεικνύει ἀπειρον ποικιλίαν μορφῶν καὶ ἐμποιεῖ ἐκάστῳ ἡμῶν σταθερὸν καὶ κατὰ βάθος ἀναλλοίωτον χαρακτήρα⁴. Ἄλλ' οὕτως ἡ ἀρετὴ καταντᾷ μᾶλλον εὐνοία τύχης ἢ ἔργον τῆς βουλήσεως⁵. Ὅπως ἂν ἔχη, θαυμάζει ὁ φιλόσοφος τὸ «ὔψος τῶν ἡρωϊκῶν ψυχῶν»· ἂν αὐτὸς εἶναι, λέγει, ἀσθενής, ὅμως ἀτενίζει εἰς τοὺς δυνατούς· ἂν ἔρπη ἐπὶ τῆς γῆς, ὅμως προσβλέπει εἰς τὴν ὑψηλὴν ἐκείνην πτῆσιν καὶ θεωρεῖ οὐχὶ μικρὸν τὸ ὅτι διατηρεῖ τὴν ἠθικὴν κρίσιν ἐν χρόνοις, καθ' οὓς ἡ ἀρετὴ ἐκλαμβάνεται ὡς «γλῶσσα τοῦ σχολείου» (jargon du collège)⁶.

¹. Αὐτ. 1, 26. σ. 115.

². Αὐτ. 2, 12 σ. 353. C'est la seule humilité et submission, qui peut effectuer un homme de bien.

³. Αὐτ. 356. Il nous faut abestir pour nous assagir et nous éblouir pour nous guider.

⁴. Τεθέντος ὅτι ὁ χαρακτήρ εἶναι ἀμετάβλητος, οὐδένα λόγον ἔχει ἡ μετάνοια. Ὁ ἐνδόμυχος χαρακτήρ εἶναι ἡ λυδία λίθος τῶν πράξεων ἡμῶν καὶ ἡ ἀληθινὴ βάση τοῦ ἠθικοῦ βίου. Τὰς πράξεις δ' ἡμῶν πρέπει νὰ κανονίζωμεν οὐχὶ κατὰ τὰς γνώμας τῶν ἄλλων ἀλλὰ κατὰ τὸν «ἐσωτερικὸν δικαστήν». (Patron an dedans). Essais 3, 2.

⁵. Τοῦτο ὁμολογεῖ ῥητῶς ὁ Μονταίνης, ὅστις καὶ εὐχαριστεῖ τὴν ἀγαθὴν τύχην, διότι ἀνήκει εἰς ἐπιφανῆ οἶκον καὶ ἔτυχε καλῆς ἀγωγῆς. (Ἄλλ' ἐνταῦθα θὰ ἠρώτα τις εὐλόγως· ἐὰν ὁ χαρακτήρ ἐκάστου ὑπάρχη ἀμετάβλητος καὶ ἡ βούλησις οὐδὲν δύναται, τίνα λόγον ἔχουσι τὰ παραγγέλματα τῆς ἀγωγῆς, εἰς ἣν ἀπονέμει δικαίως ἀξίαν ;).

⁶. Αὐτ. 1, 19. 2, 11. 3, 13.

Εἰ καὶ θεὸς καὶ φύσις, καθὰ ἤδη ὑπεδηλώθη, τίθενται παρ' ἄλληλα ὡς ἰσοδύναμα, ὅμως δὲν αἴρεται ἡ ἀντίθεσις δημιουργοῦ καὶ δημιουργήματος. Πάντα δηλαδή τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ὑπόκεινται εἰς μεταβολήν, ἀληθὲς δ' εἶναι μόνον τὸ αἰδίου· ὅ,τι εἶναι ἀληθές, ὑπάρχει αἰδίου, ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον καὶ ἐν χρόνῳ ἀναλλοίωτον. Τὴν μεταβολὴν ταύτην ὑφίσταται καὶ ἡ φύσις, μόνος δὲ ὁ θεὸς ὑπάρχει αἰδίος. Πόσον οἰκτρὸν καὶ ἄθλιον ὄν θὰ ἦτο ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ κατῴρθου νὰ ὑψωθῆ ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάστασιν. Ἡ ἀνύψωσις δ' ὅμως εἶναι ἀνέφικτος ἄνευ τῆς θείας βοηθείας· ὁ ἄνθρωπος ἄφ' ἑαυτοῦ καὶ διὰ τῶν ἰδίων μέσων ἀδυνατεῖ νὰ προέλθῃ εἰς μεταβολήν. Μόνον ἡ χριστιανικὴ ἡμῶν πίστις, οὐχὶ ἡ στωϊκὴ ἀρετὴ, πορίζει τὴν θείαν καὶ θαυμαστὴν μεταμόρφωσιν ¹.

5. Ἐπισκόπησις. Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται φανερόν ὅτι ὁ Μονταίνης ἐν τοῖς χρόνοις τῆς Ἀναγεννήσεως ἀνακαινίζει τὴν παλαιὰν σκέψιν καὶ ἐπαναλαμβάνει τὰ γνώριμα ἐπιχειρήματα κατὰ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης ². Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παρίδωμεν ὅτι ἡ σημασία καὶ ὁ σκοπὸς τῆς νεωτέρας σκέψεως εἶναι οὐσιωδῶς διάφορος, καθ' ὅσον αὕτη ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀντίθεσιν γνώσεως καὶ πίστεως καὶ ἀποκρούει τὴν σχολαστικὴν τάσιν· καταπολεμεῖ τὰς σφαλερὰς αὐθεντίας, παρασκευάζει εἰς νέαν ἐκδοχὴν τῆς φύσεως καὶ ἀφυπνίζει τὸ ἐλεύθερον κριτικὸν πνεῦμα. Πειρᾶται λοιπὸν ὁ Μονταίνης νὰ δείξῃ τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς ἐπιστήμης καὶ δικαιολογήσῃ τὴν σκεπτικὴν αἴρεσιν ³, πρὸς

¹. Αὐτ. 2, 12 σ. 413. 444 ἐξ.

². Σημειωτέον ὅτι πρότερον ὁ Ἀγρίππας ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ «De incertitudine et vanitate scientiarum» (1527) συνήγαγε τὰ σπουδαιότατα κατὰ τῆς ἐπιστήμης ἐπιχειρήματα τῆς σκεπτικῆς αἵρέσεως.

³. Καὶ ὅμως δὲν παραλείπει νὰ εἴπῃ πολλὰ μὴ ἀρμόζοντα εἰς ὑπέρμαχον τῆς «σκέψεως». Οὕτω λέγει πρὸς ἄλλοις ὅτι ὁ ἀληθὴς λόγος (la vraie raison) ἐνοικεῖ ἐν τῷ θεῷ, οὗ δῶρον εἶναι ἢ εἰς ἡμᾶς καταπεμπομένη ἀκτίς τοῦ λόγου ἐκείνου. (2, 12. σ. 355). Ἀλλὰ πόθεν ἔμαθε ταῦτα ὁ σκεπτικός; Ἐὰν ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἐν ἡμῖν ἀκτίνα τοῦ θείου λόγου, τότε δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἶναι σκεπτικός.

πορισμὸν δὲ τῶν ἀναγκαίων εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἀρχῶν παραπέμ-
πει εἰς τὴν θείαν ἀποκάλυψιν καὶ τὴν μητέρα φύσιν. Ἐξαίρων τὴν
ἀπλότητα καὶ τὴν δύναμιν τῆς φύσεως ¹ καὶ ἐπὶ τούτοις παρέχων
ἀνάλογα παιδαγωγικὰ παραγγέλματα ² κατέστη πρόδρομος τοῦ
Ῥουσσώ. Ἔσχε δὲ ἐπὶ αἰῶνας ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν· διὰ τοῦ εἰλικρι-
νοῦς καὶ φυσικοῦ ἀπεικονισμοῦ τῆς εὐκινήτου αὐτοῦ ψυχῆς, διὰ τοῦ
πλουσίου περιεχομένου καὶ τοῦ γλαφυροῦ ὕφους ἀπέβη ζηλωτὸν
πρότυπον καὶ ἀνέδειξε τὸ οἰκεῖον ἔργον μοναδικὸν μνημεῖον τῆς
γαλλικῆς ἀναγεννήσεως ³.

Ἐκ τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἐπὶ τὰ ἔχνη αὐτοῦ ὠδευσαν, σπουδαιό-
τατος εἶναι ὁ Charron.

2. CHARRON

1. Βίος καὶ συγγραφή. Ὁ Πέτρος Charron (Pierre Charron), υἱὸς βιβλιοπώλου, ἐγεννήθη τῷ 1541 ἐν Παρισίοις. Τὸ κατ' ἀρχὰς ἐθεράπευσε τὴν νομικὴν καὶ ὑπῆρξε πολλὰ ἔτη δικηγόρος· ἀλλὰ μὴ εὐρίσκων τὴν ἀσχολίαν ταύτην σύμφωνον

¹. Διανοίγει τὸ βιβλίον τῆς φύσεως καὶ νομίζει ὅτι τοῦτο θὰ ἐποίει τὰ ἄλλα βιβλία πάντα περιττά. Ἔχει δὲ πεποίθησιν εἰς τὴν φύσιν, ἣτις παρέχει ἡρεμον καὶ εὐτυχῆ βίον, καὶ ὑπολαμβάνει ὡς εὐτυχεῖς τοὺς ἀγρίους, τοὺς ζῶντας ἐν ἀπλότητι καὶ ἀμαθείᾳ, ἄνευ βιβλίων καὶ νόμων, ἄνευ βασιλέως καὶ ἄνευ θρησκείας. (Αὐτ. 1, 25 σ. 90. 95 ἐξ. 2, 12. σ. 356. 408 ἐξ.).

². Παραρνεῖ ὅπως οἱ παῖδες ἐθίζονται εἰς τὸ νὰ τηρῶσι τὰς παραδεδομένας συνηθείας· ὅπως δοκιμάζωσι καὶ ἐρευνῶσιν αὐτὰ τὰ πράγματα· ὅπως ἀνατρέφονται ἄνευ βίας καὶ πιέσεως· ὅπως λαμβάνονται πρὸ ὀφθαλμῶν αἱ κλίσεις καὶ αἱ ἰδιοτροπίαὶ ἐκάστων. (Αὐτ. 1, 25. σ. 93 ἐξ. 96. 105).

³. Περὶ Μονταίνη διέλαβον ἄλλοι τε καὶ οἱ Bonnefon P., Mont. L'homme et l'oeuvre. Paris 1893.— Villey P., Les sources et l'évolution des essais de Mont. 2 τόμ. Paris 1908.— Navon H., Mont. Lebensanschauung und ihre Nachwirkung. Bern. 1908.— Weigand M., Mont. München 1911.— Plattard, Mont. et son temps. Paris 1933.— Citoleux M., Le vrai Mont. Paris 1937.— Aug. Bailly, Mont. L'homme et son oeuvre. Paris 1942.—

πρὸς τὰς κλίσεις αὐτοῦ ἐτράπη εἰς τὴν θεολογίαν, ἐγένετο ἱερεὺς καὶ μετ' ὀλίγον ἐκτῆσατο φήμην ὑπερόχου ἱεροκήρυκος¹. Ἐκήρυττεν ἐν πολλαῖς πόλεσι τῆς Γαλλίας καὶ μάλιστα ἐν Βορδώ, ἔνθα μακρὸν χρόνον διατρίψας ἐγένετο γνώριμος καὶ φίλος τοῦ Μονταίνη. Ἡ μετὰ τούτου ἀναστροφή ἔσχε μεγάλην ῥοπὴν ἐπὶ τὴν διανόησιν τοῦ Charron καὶ ἤγαγεν αὐτὸν εἰς παρεμφερῆ σκέψιν. Διατρίβων ἐν Παρισίοις ἀπέθανεν αἴφνης τῷ 1603 καταλιπὼν δύο κύρια ἔργα. Τὸ πρῶτον ἐπιγράφεται «Τρεῖς ἀλήθειαι κατὰ τῶν ἀθέων, εἰδωλολατρῶν, Ἰουδαίων, Μωαμεθανῶν, αἰρετικῶν καὶ σχισματικῶν»² καὶ εἶναι ἀπολογία τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας³. Τὸ δὲ δεύτερον ἐπιγράφεται «Περὶ τῆς σοφίας»⁴ καὶ ἐκφαίνει τὴν σκεπτικὴν διανόησιν τοῦ φιλοσόφου. Εἰς ταῦτα προστίθεται μικρὰ πραγματεία περὶ τῆς σοφίας⁵, ἥτις εἶναι ἐπιτομὴ καὶ ἅμα ἀπολογία τῆς τοῦ μείζονος ἔργου⁶. Ἐν πᾶσι τούτοις ἀποτυπῶνται ὁ χαρακτήρ τοῦ συγγραφέως ὁ ἀντίθετα γνωρίσματα συν-

1. Τὰ κηρύγματα αὐτοῦ παρηκολούθει ἡ βασίλισσα Μαργαρίτα καὶ αὐτὸς ὁ Ἐρρίκος ὁ τέταρτος.

2. Trois vérités contre les athées, idolâtres, Juifs, Mohamétans, hérétiques et schismatiques. Bordeaux 1593 (ἄνωνύμως)· ὕστερον ἐξεδόθη μετὰ τοῦ ὀνόματος πολλάκις.

3. Πειρᾶται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι εἷς θεὸς ὑπάρχει καὶ μία ἀληθὴς θρησκεία, ἡ χριστιανικὴ, ἣν ἐκπροσωπεῖ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία.

4. De la sagesse, 3 τόμ. Bord. 1601. Νεωτέρα ἐκδοσις ἐγένετο ἐν Pijon τῷ 1801 καὶ ἐν Παρισίοις τῷ 1836. Μετεφράσθη εἰς τὴν γερμανικὴν τῷ 1669 καὶ 1781. Αἱ ἐνταῦθα περὶ θρησκείας καθόλου καὶ ἰδίᾳ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκτιθέμεναι γνῶμαι ἐφάνησαν παράδοξοι, διότι παριστῶσι τὴν θρησκείαν ὡς ἔργον ἀνθρώπινον. Διὸ καὶ ἐπέσπασαν τὴν δυσφημίαν τῆς ἀθείας καὶ διήγειραν σφοδρὰς παρὰ τῶν ἐναντίων ἐπιθέσεις, αἵτινες ἠνάγκασαν τὸν συγγραφέα, ἵνα ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει πολλὰ ἐξαλείψῃ καὶ ἄλλα μεταβάλῃ. (Τὴν ἐπανέκδοσιν συνετέλεσε φίλος τοῦ ἐν τῷ μεταξύ ἀποθανόντος συγγραφέως).

5. Petit traité de la sagesse.

6. Ταῦτα εἶναι τὰ φιλοσοφικὰ ἔργα τοῦ Charron. Συγχρόνως μετὰ τοῦ μνημονευθέντος δευτέρου συγγράμματος ἐξέδωκε τοὺς «Χριστιανικοὺς λόγους» (Discours chrétiens). Ἄπαντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐξεδόθησαν εἰς δύο τόμους, ἐν Παρισίοις, τῷ 1635.

δυάζων, τὴν φαιδρὰν καὶ αἰσιόδοξον ἐποπτεῖαν τοῦ ἔξω κόσμου μετὰ τῆς αὐστηραῆς καὶ σκυθρωπῆς ἐνατενίσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου.

2. Ἀνθρωπολογία. Ἀδύνατος ἡ γνῶσις. Κέντρον τῆς φιλοσοφίας τοῦ Charron εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἀληθής, λέγει, ἐπιστήμη καὶ ἡ ἀληθὴς σπουδὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἄνθρωπος¹. Οὗτος σύγκειται ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, ἅτινα εἶναι δύο ἀντίθετα μὲν ἀλλ' οὕτω στενῶς πρὸς ἄλληλα συνηρμοσμένα μέρη, ὥστε ἑκάτερον χρήζει τοῦ ἑτέρου². Ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τοῦ ζώου, εἶναι ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος³, ἀλλ' οὐχὶ πάντῃ ἀσώματος· πᾶν δημιούργημα, οἷον εἶναι καὶ ἡ ψυχὴ, πρέπει νὰ νοῆται τρόπον τινὰ ὡς σωματικόν⁴. Τὸ πεπερασμένον δηλαδὴ ὡς τοιοῦτον εἶναι ἐν τόπῳ, πᾶν δ' ἐν τόπῳ ὃν ὑπάρχει κατ' ἀνάγκην σωματικόν. Ἡ ψυχὴ λοιπὸν ὡς δεδημιουργημένη καὶ πεπερασμένη εἶναι σωματικὴ, εἰ καὶ κατὰ τᾶλλα ὡς ἀφθαρτος εἶναι λεπτοτάτη καὶ ἀδιόρατος. Ἀκριβέστερον δ' εἰπεῖν διακρίνονται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τρία τινά, ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Ὁ μὲν νοῦς εἶναι εἰκὼν, σπινθήρ καὶ ἀπόρροια τοῦ Θεοῦ καὶ τείνει φύσει πρὸς τὸ ἀγαθόν, τὸ δὲ σῶμα ἀποτελεῖ τὴν κατωτέραν καὶ αἰσθητὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου (εἶναι ὡς κόπρος καὶ λώβη, un fumier et une peste) καὶ τείνει αἰεὶ πρὸς τὴν ὕλην καὶ τὸ κακόν⁵.

1. De la sagesse 1, 1, 1. «La vraie science et le vrai étude de l'homme c'est l'homme».

2. Τὸ σῶμα χρησιμεύει ὡς ὄργανον τῆς ψυχῆς καὶ πρέπει νὰ τυγχάνῃ τῆς προσηκούσης θεραπείας· ὀφείλομεν νὰ μεταχειριζώμεθα αὐτὸ ὡς κύριοι καὶ οὐχὶ ὡς τύραννοι ἐνθυμούμενοι ὅτι δὲν ζῶμεν χάριν αὐτοῦ ἀλλ' ὅτι καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ ζήσωμεν ἄνευ αὐτοῦ. (Αὐτ. 1, 9, 1. 3, 6, 8).

3. Ἡ ἐλπίς τῆς ἀθανασίας δὲν ἀπολείπει τὸν σοφόν· οὗτος περιφρονεῖ τὸν θάνατον καὶ ἐλπίζει εἰς κρείττονα μέλλουσαν ζωὴν. (Αὐτ. 1, 15, 15).

4. Ὁ Charron ἀκολουθεῖ τῷ Τερτυλλιανῷ, καθ' ὃν παντελῶς ἀσώματον ὃν εἶναι μόνος ὁ θεός.

5. Αὐτ. 1, 9, 1. αὐτ. 2 «L'esprit...l'image de la divinité ne respire que le bien et le ciel, ou il tende toujours ; la chaire au contraire... tend toujours au mal et à la matière.»

Μεταξὺ τούτων ἀμφοτέρων ἴσταται ἐν τῷ μέσῳ ἡ ψυχὴ, εἰς ἣν ἀπόκειται νὰ στρέφηται πρὸς τὸν νοῦν ἢ πρὸς τὸ σῶμα, νὰ εἶναι πνευματικὴ ἢ σωματικὴ, ἀγαθὴ ἢ κακὴ¹. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ αἰτία τῆς ζωῆς καὶ τῆς κινήσεως, τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς νοήσεως· κινεῖ μὲν τὸ σῶμα ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἑαυτὴν, διότι μόνον ὁ θεὸς κινεῖ ἑαυτόν. Εἶναι ὅλη ἐν τῷ ὅλῳ, οὐχὶ ὅλη ἐν ἐκάστῳ μέρει τοῦ σώματος, ὅπερ τελευταῖον θὰ ἦτο ἀντιφατικόν. Ἔχει δὲ ὡς ἔδραν τῶν διαφορῶν αὐτῆς δυνάμεων κύρια τινὰ ὄργανα τοῦ σώματος. Οὐδ' εἶναι ὀρθόν ὅτι ἡ νόησις δὲν συνάπτεται πρὸς τι τοῦ σώματος ὄργανον, διότι ἡ ἐμπειρία διδάσκει ὅτι ἡ νόησις μεταβάλλεται κατὰ τὰς διαφορὰς καταστάσεις τῶν σωματικῶν ὀργάνων καὶ μάλιστα τοῦ ἐγκεφάλου. Αἱ κύριαι δὲ γνωστικαὶ δυνάμεις εἶναι κατὰ σειράν ἀξίας αἱ ἐξῆς· ἡ νόησις, ἡ φαντασία καὶ ἡ μνήμη². Ἡ φύσις τῆς ἐνεργείας τῶν δυνάμεων τούτων ἤρτηται ἐκ τῆς καταστάσεως τοῦ ἐγκεφάλου· ἡ μὲν νόησις ἀπαιτεῖ ξηράν, ἡ δὲ φαντασία θερμὴν, ἡ δὲ μνήμη ὑγρὰν κατάστασιν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ πρὸς τὰς εἰρημένας τρεῖς δυνάμεις ἀντίστοιχοι καταστάσεις τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι πρὸς ἀλλήλας ἀντίθετοι, διὰ τοῦτο ὅπου ἡ μία τῶν δυνάμεων προέχει ἰσχυρῶς, αἱ ἄλλαι δύο μᾶλλον ἢ ἤττον ὑστεροῦσιν³.

Παραβάλλον καὶ ὁ φιλόσοφος οὗτος τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὰ ζῶα εὐρίσκει τὴν ἐν αὐτοῖς διαφορὰν οὐχὶ τόσην, ὅση συνήθως ὑπολαμβάνεται· διότι τὰ ζῶα δὲν στεροῦνται ὅλως διανοητικῶν δεξιότητων ἀλλὰ κρίνουσι καὶ συλλογίζονται καὶ ἐννοοῦσιν ἀλλήλα, εἰ καὶ ταῦτα πάντα ποιοῦσιν ἀσθενέστερον καὶ ἀτελέστερον τοῦ ἀνθρώπου⁴. Ἐπειτα δὲ πολλὰ τῶν λεγομένων προτερημάτων τοῦ ἀνθρώπου ἀποβαίνουσι πηγὰι παντοίων κακῶν καὶ βλάπτουσι μᾶλλον ἢ ὠφελοῦσι. Προστεθῆτω ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐν πολ-

¹. Αὐτ. 1, 3, 1. 1, 8, 4.

². Αὐτ. 1, 8, 3 καὶ 10. 1, 14, 2. 3. 8.

³. Αὐτ. 1, 14, 3.

⁴. Δὲν πρέπει, λέγει, νὰ ὑπερτιμῶμεν τὰς διαφορὰς ἀνθρώπων καὶ ζῶων ἐνθυμούμενοι ὅτι πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ διαφέρουσι μόνον κατὰ βαθμόν. (Αὐτ. 1, 8, 1). Καὶ ὅμως ἀφ' ἐτέρου ἀνομολογεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μικρὰ εἰκὼν τοῦ κόσμου, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι μικρὸς θεός. (Αὐτ. 1, 9, 1. 1, 10, 2).

λοῖς ὑπολείπεται τῶν ζώων, ἀφοῦ ἔχει πολλὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ ἐλαττώματα, ὧν ἐκεῖνα εἶναι ἀπηλλαγμένα ¹. Οὐχ ἤττον ἐκδηλος καθίσταται ἢ τοῦ ἀνθρώπου ἀδυναμία περὶ τὴν γνῶσιν. Ἡ φυσικὴ δηλαδή ἡμῶν γνῶσις οὐδεμίαν παρέχει πλήρη βεβαιότητα. Καὶ εἶναι μὲν σύμφυτος ὁ πόθος τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τὰ πρὸς εὔρεσιν αὐτῆς ὑπάρχοντα μέσα εἶναι ἀνεπαρκῆ. Ἡ ἀλήθεια ἀνήκει εἰς μόνον τὸν Θεόν, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ λάβῃ αὐτὴν καθαρὰν. Καὶ ἂν δ' ἔχη τινὰ ἀλήθειαν ὁ ἄνθρωπος, ἔχει κατὰ τύχην· οὔτε νὰ διατηρήσῃ ταύτην γινώσκει οὔτε νὰ διακρίνῃ ἀπὸ τοῦ ψεύδους. Ἀλήθεια καὶ ψεῦδος ἔρχονται εἰς τὴν διάνοιαν διὰ τῆς αὐτῆς οὐρας καὶ καταλαμβάνουσι τὴν αὐτὴν θέσιν, ἀξιοῦσι τὸ αὐτὸ κῦρος καὶ διατηροῦνται δι' ὁμοίων μεθόδων. Οὐδεμία δοξασία κρατεῖ πανταχοῦ καὶ παρὰ πᾶσιν· οὐδεμία ὑπάρχει πρότασις μὴ διαμφισβητουμένη οὐδὲ λογικὸν ἐπιχείρημα, πρὸς ὃ νὰ μὴ ἀντιτίθεται ἕτερον ². Τὰ πρὸς εὔρεσιν τῆς ἀληθείας ἐφαρμοζόμενα μέσα εἶναι ὁ νοῦς καὶ ἡ κατ' αἴσθησιν ἐμπειρία ἀλλ' ἀμφοτέρωτα εἶναι ἀσθενῆ καὶ ἀβέβαια. Αἱ μὲν αἰσθήσεις εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἀλλὰ πλειστάκις ἀπατῶσιν ³, ὁ δὲ νοῦς δὲν εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, τῆς μνήμης καὶ τῆς φαντασίας· νοῦς καὶ αἰσθήσεις, ἀμφοτέρωτα, ἐξαπατῶσιν ἄλληλα ⁴. Ὅθεν εἶναι ὄλως δεδικαιολογημένη ἡ σκέψις καὶ ἀμφιβολία. Πλὴν αὐτὴ δὲν θεωρεῖται ὡς διαταρακτικὴ τῆς διανοίας ἀλλὰ ἐκ τοῦ ἐναντίου ὡς ἡσυχαστικὴ τῆς ψυχῆς· ἐγκωμιάζεται ὡς ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν, ὡς βεβαιότης τῶν βεβαιότητων, διότι ὁδηγεῖ εἰς τὴν ταπεινόφρονα ἀναγνώρισιν τῆς ἀνθρωπίνης

1. Καὶ ὁ Charron ἀρνεῖται ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ μοναδικὸς τοῦ κόσμου σκοπός. (Αὐτ. 1, 7, 4. 1, 35, 8. 1, 35, 13).

2. Αὐτ. 1, 9, 1, 1, 15, 11.

3. Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀπατῶσιν ἡ μνήμη καὶ ἡ φαντασία καὶ ἄγουσιν ἀμφοτέρωτα εἰς σφαλερὰς δοξασίας. (Ἐνθ. ἀνωτ. καὶ 1, 12, 1).

4. Αὐτ. 1, 12, 6. Ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια παρεικάζεται πρὸς σκοτεινὴν ἄβυσσον καὶ λαβύρινθον, ὅπου πάντα εἶναι συγκεχυμένα καὶ περίπλοκα. (1, 14, 10).

ἀδυναμίας καὶ τὴν ὁμολογίαν τοῦ μυστηριώδους ὕψους τῆς ἀληθείας¹.

3. Ὑποταγὴ εἰς τὸν θεόν· ἢ ἐλευθερία. Ἡ σκέψις καὶ ἀμφιβολία εἶναι συναφῆς πρὸς τὴν αὐτογνωσίαν, τὴν ἀκριβῆ̃ δηλονότι γνῶσιν τοῦ ἰδίου ἡμῶν προσώπου καὶ τὴν βαθεῖαν ἐπίγνωσιν τῆς μικρότητος καὶ ἀνεπαρκειῆς τῶν ἡμετέρων δυνάμεων². Ἡ τοιαύτη ἐπίγνωσις καὶ σκεπτικὴ διάθεσις εἶναι ὠφελιμωτάτη, διότι, ὅπερ ἤδη παρετήρησεν ὁ Μονταίνης, ὁδηγεῖ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀποκάλυψιν καὶ τὴν μητέρα φύσιν. Συνειδότες δηλαδή τὴν ἀδυναμίαν ἡμῶν καθιστάμεθα ταπεινόφρονες καὶ ἀναρτῶμεν πάσας τὰς ἐλπίδας εἰς τὸν θεόν· τότε εὐρίσκομεν τὴν ψυχὴν ἡμῶν ὁμοιάζουσαν πρὸς τὸν θεόν καὶ ἐννοοῦμεν ὅτι ἐδημιουργήθημεν μὲν πρὸς γνῶσιν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ μόνοι ἀδυνατοῦμεν νὰ μάθωμεν καὶ ὅτι μόνον διὰ τῆς θείας ἀποκαλύψεως εἶναι δυνατόν νὰ λάβωμεν αὐτήν³. πρὸς τοῦτο ὀφείλομεν νὰ παρασκευασθῶμεν, νὰ καθαρθῶμεν καὶ ἀπαλλαγῶμεν πασῶν τῶν δοξασιῶν καὶ προκαταλήψεων τῶν ἐπισκοτιζουσῶν τὸν νοῦν καὶ νὰ προσαγάγωμεν αὐτὸν ταπεινῶς τῷ θεῷ γυμνὸν καὶ λευκόν⁴. Τότε φεύγομεν τὰ κακὰ καὶ συνορῶμεν ὅτι ἐν ἡμῖν κεῖται ἡ αἰτία αὐτῶν, ὅτι ἡ ἁμαρτία εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἀθλιότητος· ἡ ἁμαρτία, ὁ ἐχθρὸς οὗτος τῆς φύσεως, διετάραξε τὴν τάξιν τοῦ κόσμου, διήγειρε τὴν ὀργὴν τοῦ θεοῦ καὶ ἐπέσπασε τὴν τιμωρίαν· πάντα, πλὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἀκολούθοῦσιν εἰς τὸν νόμον τῆς φύσεως καὶ εὐρίσκουσιν ἡρεμίαν⁵. Ἡ φύσις καθώρισε πάντα καλῶς καὶ πρέπει νὰ τηρῶμεν τὸν νόμον αὐτῆς ὡς κανόνα πρῶτον καὶ κυρίαρχον, καθολικὸν καὶ ἀψευδῆ̃

¹. *Traité de la sagesse* 4, 4.

². Ἡ αὐτογνωσία δὲν εἶναι πράγμα εὐκόλον, διότι διακωλύεται ὑπὸ ἐξωτερικῶν αἰτίων· ἔχομεν ὁμῶς καθῆκον νὰ ἄρωμεν τὰ ἐμπόδια καὶ λάβωμεν ἐπίγνωσιν ἡμῶν αὐτῶν. (*De la sagesse* 3, 6, 3. 1, 6, 6. 1, 15, 11).

³. Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ μυστηριώδους ὕψους τῆς ἀληθείας πορίζει κατὰ τὸν Charron τὴν ἡρεμίαν τῆς ψυχῆς ἡμῶν.

⁴. Αὐτ. 1, 1, 3. 2, 5, 15. *Traité* 4, 4. Εἶναι προφανῆς ἡ συγγένεια τῶν διδαγμάτων τούτων πρὸς τὴν διανόησιν τῆς μυστικῆς θεολογίας, ἣν εἶδομεν ἤδη καὶ παρὰ τῷ Μονταίνῃ.

⁵. Αὐτ. 1, 6, 1. 2, 3, 6. *Traité* 2, 4.

εἶναι δὲ ὁ νόμος οὗτος ὁ λόγος, τὸ φυσικὸν φῶς, ὕπερ ὁ θεὸς ἐνεποίησεν εἰς πάντα ἄνθρωπον ¹. Δὲν θὰ ἀγώμεθα ὑπὸ τῶν περὶ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ παντοίων δοξασιῶν, αἵτινες εἶναι διάφοροι παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς, ἀλλὰ θὰ ἔχωμεν «καθολικὸν πνεῦμα», (*esprit universel*), θὰ εἴμεθα «πολιταὶ τοῦ κόσμου» καὶ θὰ ἐγχαράττωμεν ἐν ἡμῖν τὴν εἰκόνα τῆς μητρὸς φύσεως ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ μεγαλοπρεπείᾳ ². Τοιούτῳ τρόπῳ θὰ ἀπαλλαγῶμεν τῶν ἐλαττωμάτων καὶ θὰ ἐπιτύχωμεν τῆς ἐλευθερίας τῆς τε νοήσεως καὶ τῆς βουλήσεως, ὣν ἐκείνη μὲν ἐπιτρέπει νὰ ἐκτείνωμεν τὰς παρατηρήσεις ἐπὶ πάντα τὸν κόσμον, αὕτη δὲ νὰ περιορίζωμεν ὡς οἶόν τε πλεῖστον τὰς ἐνδείας ³.

4. Ἡ σοφία τῆς ζωῆς. Ἐντεῦθεν προέρχεται ἡ σοφία τῆς ζωῆς, ἡ ἀληθοῦς σοφία, ἣτις εἶναι ἰσοδύναμος πρὸς τὴν ἀληθοῦς χρηστότητα (*vraie prend' homie*), ἐλευθέραν καὶ εἰλικρινῆ, ἀρρενωπὴν καὶ γενναίαν, φαιδρὰν καὶ σταθεράν, ἥς ἐλαττήριον εἶναι ὁ νόμος τῆς φύσεως, ἥτοι ὁ πάντας φωτίζων καθολικὸς λόγος (*raison universelle*). Ἡ χρηστότης εἶναι ἡ σταθερὰ καὶ ἀδιάσειστος διάθεσις τῆς βουλήσεως, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος προθυμεῖται νὰ ἀκολουθῇ ἐν πᾶσιν εἰς τὸν νόμον τῆς φύσεως καὶ τὸν λόγον ⁴. Δὲν ἔχει ἐξωτερικὸν ἐλαττήριον, τὴν ἐλπίδα ἀμοιβῆς ἢ τὸν φόβον τιμωρίας, καὶ εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς θρησκείας ⁵. Βεβαίως μετὰ τῆς χρηστότητος συναρμόζεται ἡ εὐσέβεια πρὸς

¹. Αὐτ. 2, 3, 4 ἐξ. *Traité* 2, 7. Τὸ φυσικὸν ἀντιτάττει ὁ Charron πρὸς τὸ ἐπίκτητον, τὸ τεχνητόν, εἰς ὃ οἱ περιπατητικοὶ τοῦ μέσου αἰῶνος προσένεμον μεγάλην σπουδαιότητα, καὶ παρατηρεῖ ὅτι «τὸ φυσικὸν εἶναι προτιμότερον τοῦ τεχνητοῦ». (Αὐτ. 2, 3, 13).

². Αὐτ. 2, 2, 5. «il faut presenter comme en un tableau cette grande image de notre mère nature en son entière majesté».

³. Αὐτ. 2, 2, 7 καὶ 8.

⁴. Ὁ λόγος οὗτος, τὸ φυσικὸν φῶς, εἶναι ἀκτὶς τῆς θεότητος, ἀπόρροια καὶ ἐξάρτησις ἐκ τοῦ αἰωνίου καὶ θείου νόμου. (2, 3, 4).

⁵. Ὁ νόμος τῆς φύσεως εἶναι τὸ πρῶτον καὶ ἐπιτάττει ἡμᾶς ἀνευ οἰασθήποτε ἐπιφυλάξεως. Πᾶσα ἀρετὴ, ἀσκουμένη μετὰ φόβου ἢ ἐλπίδος, δὲν εἶναι ἀληθινὴ ἀρετὴ. Ὀφείλομεν ἄρα νὰ πράττωμεν τὸ ἀγαθόν, διότι ἀπαιτεῖ τοῦτο ἡ λογικὴ φύσις. (2,5,9).

συντέλεσιν τῆς σοφίας ἀλλ' ἐν τῷ τοιούτῳ συνδυασμῷ ἐκείνη (ἡ χρηστότης, ἡ ἠθικότης) προηγεῖται ταύτης (τῆς εὐσεβείας, τῆς θρησκευτικότητος) καὶ ἔχει ἀξίαν καθ' ἑαυτήν¹.

Ἡ σοφία ἔχει καθήκοντα, ἦτοι τρόπους ἀσκήσεως τῆς χρηστότητος. Τὴν πρώτην δ' ἐν αὐτοῖς θέσιν καταλαμβάνει ἡ εὐσεβεία καὶ θρησκευτικότης. Ἡ θρησκεία εἶναι ἐνδόμυχον συναίσθημα², ὅπερ ταπεινοῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ πάλιν ἀνυψοῖ αὐτὸν καὶ συνάπτει μετὰ τοῦ θεοῦ ὡς αἰτίου παντὸς ἀγαθοῦ, ἐπενεργεῖ δὲ ὥστε νὰ ἀπονέμωμεν εἰς τὸν θεὸν πᾶσαν τιμὴν καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους πᾶσαν ὑπουργίαν. Καὶ ἐγείρουσι μὲν πᾶσαι ἀνεξαιρέτως αἱ θρησκείαι τὴν ἀξίωσιν τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἀλλ' ὅμως μόνη ἡ χριστιανικὴ εἶναι ἡ ἀληθῆς θρησκεία καὶ ἐρείδεται ἐπὶ ἀληθοῦς ἀποκαλύψεως³. Εἰς τὸ καθῆκον τῆς θρησκευτικότητος ἔπεται τὸ καθῆκον τοῦ περιστέλλειν τὰς ἐπιθυμίας καὶ ἀπολαύσεις· ἀκολουθεῖ δ' ἔπειτα τὸ καθῆκον τοῦ τηρεῖν μέτρον ἐν ταῖς εὐτυχίαις καὶ ταῖς δυστυχίαις⁴ καὶ τὸ τοῦ εὐλαβεῖσθαι τοὺς νόμους καὶ τὰς συνηθείας τῆς ἐν ἧ ζῶμεν χώρας⁵. Ἐκ τῆς ἐπιτελέσεως τῶν καθηκόντων τούτων προέρχονται ὡς καρποὶ αὐτῶν τὰ τῆς σοφίας ἀγαθὰ, ὧν

1. «Θέλω νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος χρηστὸς ἀνεξαρτήτως παραδείσου καὶ κολάσεως... θέλω νὰ εἶναι ἠθικός, διότι ἡ φύσις καὶ ὁ λόγος, τουτέστιν ὁ θεός, ἐπιτάττει τοῦτο· διότι ἡ τάξις καὶ ἡ σύνθεσις τοῦ κόσμου, οὗ ἀποτελεῖ μέρος, ἀπαιτεῖ τοῦτο· διότι ἐνεργῶν κατ' ἐκείνης ἐνεργεῖ καθ' ἑαυτοῦ. Θέλω ἵνα ἡ θρησκεία μὴ γεννᾷ τὴν ἠθικότητα ἀλλ' ἐπιστέφη αὐτήν· ἡ χρηστότης εἶναι παλαιότερα τῆς θρησκείας». (2, 5, 29). Traité 4, 5.

2. Οἱ ἐξωτερικοὶ τύποι καὶ αἱ θεολογικαὶ ἔρευναι περὶ τὸ ἀδιερεύνητον θεωροῦνται ὡς ἀδιάφοροι, ἂν μὴ μωροί. (2, 5, 14).

3. Αὐτ. 2, 5, 1 ἐξ.

4. Αὐτ. 1, 6, 6 καὶ 7.

5. Ἄλλ' ἐὰν οἱ νόμοι καὶ τὰ ἥθη τῆς χώρας ἀντίκεινται πρὸς τὸν λόγον καὶ τὸν νόμον τῆς φύσεως, τί θὰ πράττωμεν; Καὶ τότε ἔτι συμβουλεύει ὁ Charron νὰ εὐλαβώμεθα ἐκεῖνα γνωματεύων ὅτι καὶ οὕτω σώζομεν τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν· διότι σεβόμενοι (κατὰ τὸ φαινόμενον) τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους διαφυλάττομεν «τὴν κρίσιν καὶ τὰς γνώμας ἡμῶν ὑγιεῖς καὶ συμφώνους πρὸς τὸν λόγον». Ἐνταῦθα προσκρούει τις εἰς τοῦτο, ὅτι πολλάκις θὰ πράττωμεν ὅ,τι ἀποδοκιμάζομεν. Ἄλλὰ δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἄλλως· «οὕτως ἔχει ὁ κόσμος». (2, 8, 7).

σπουδαιότατα είναι δύο, ἡ πρὸς τὸν θάνατον παρασκευὴ καὶ ἡ πραγματικὴ τῆς ψυχῆς ἡρεμία ¹.

5. Ἐπισκόπησις. Τοιαύτη τις εἶναι ἐν διαγράμματι ἡ περὶ σοφίας θεωρία τοῦ Charron, οὗ ἰδεῶδες εἶναι ἡ κατὰ φύσιν καὶ λόγον ζωὴ. Ἐλέγχων τὴν γνωστικὴν τοῦ ἀνθρώπου δύναμιν καὶ εὐρίσκων αὐτὴν ἀνεπαρκῆ παρέρχεται εἰς τὸ μέσον ὑπέρμαχος τῆς σκεπτικῆς αἰρέσεως. Ἀλλὰ τὴν σκέψιν περιορίζει εἰς μόνον τὸ θεωρητικὸν μέρος καὶ ποιεῖ ἐκείνην ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν τῆς πραγματώσεως τοῦ ἰδεώδους τῆς σοφίας· μόνος ὁ πρὸς τὴν γνωστικὴν αὐτοῦ δύναμιν δυσπιστῶν κέκτηται τὴν πρόσφορον διάθεσιν πρὸς ἐπιξίν τῆς ἀληθοῦς σοφίας. Δοκιμάζων ὁ Γαλάτης φιλόσοφος τὰ μέσα τῆς γνώσεως, ἐτι δὲ διακρίνων τὴν ἠθικὴν ἀπὸ τῆς ὀρησκείας καὶ ἀπαιτῶν ἐντόνως καθαρότητα τῶν ἐλατηρίων τῆς πρακτικῆς ἐνεργείας καθίσταται ἄξιος προσοχῆς πρόδρομος τοῦ Καντίου ².

Ἀσχέτως πρὸς τὸν Μονταίνην καὶ τὸν Charron καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως τῆς φύσεως ἀνέπτυξε τὴν σκέψιν ὁ Σάγκτιος.

3. ΣΑΓΚΤΙΟΣ

1. Βίος καὶ συγγραφή. Ὁ Φραγγίσκος Σάγκτιος (Francisco Sanchez ἢ Sanctius) ἐγεννήθη πρὸ τοῦ 1552 ἐν Βρακάρᾳ τῆς Πορτογαλίας ἐκ γονέων Ἰουδαίων. Εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἰατρόν, ὤφειλε τὴν πρωτῆως ἀναφανεῖσαν κλίσιν πρὸς τὰς φυσικὰς ἐρεῦνας· ἐκ νεότητος ἀφωσιώθη εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως, ἧς ἡ ἀγάπη διατρανοῦται ἐν πᾶσιν αὐτοῦ τοῖς συγγράμμασιν. Ἐξεπαιδεύθη ἐν Βορδῶ, ὅπου μετενάστευσεν ἡ οἰκογένεια, καὶ συνεπλήρωσε

¹. Αὐτ. 1, 2, 12.

². Περὶ τοῦ Charron idē Wessel L., Die Ethik Char. Erlang. 1904.— Teipel H., Zur Frage des Skeptizismus bei P. Char. Bonn 1912.— Sabrié J., De l'humanisme au rationalisme P. Char. Paris 1913.